

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/18633> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Henstra, Libbe

Title: Het teken van het beest : IJje Wijkstra en de geschiedenis van de viervoudige politiemoord, 18 januari 1929

Issue Date: 2012-03-27

Inleiding

In de strenge vrieskou van vrijdagmorgen 18 januari 1929 trok de gehele politiemacht van de gemeente Grootegast per fiets erop uit om Aaltje Wobbles op te halen. Rond zeven uur arriveerden de vier veldwachters bij de woning van IJje Wijkstra aan de Polmalaan onder Doezum.¹ Nog geen uur later lagen zij dood in de sneeuw. Eén van hen was door de afgesloten voordeur door het hoofd geschoten. Twee anderen waren achter het huisje dodelijk in de rug getroffen. De vierde lag levenloos op het ijs in de sloot, door meerdere kogels geveld. Bij alle vier was de keel doorgesneden. Voordat de gewonde IJje Wijkstra met Aaltje Wobbles het strijdtoneel verliet, stak hij zijn woning in brand. Later op de dag werd Wijkstra in Groningen gearresteerd. Op de vraag van de rechercheurs ‘hoe kwam je daartoe?’ antwoordde hij: ‘Ze hebben me getart.’²

Twee dagen eerder hadden de vier veldwachters van justitie Groningen de opdracht gekregen ervoor te zorgen dat zij samen met Aaltje Wobbles die vrijdagmorgen om kwart over tien op het kantoor van de rechter-commissaris te Groningen aanwezig zouden zijn. Zij had begin januari haar intrek genomen bij de 33-jarige vrijgezel IJje Wijkstra. Bij deze verhuizing nam zij wel de gehele huisraad mee, maar niet haar zes minderjarige kinderen. Daarmee had ze een strafbaar feit begaan. Haar wettige echtgenoot en vader van de kinderen zat op dat moment een straf uit in de Rijkswerkinrichting te Veenhuizen. Pogingen van de veldwachters Aaltje te bewegen terug te keren naar de kinderen

hadden geen succes. Ook aan een eerdere oproep van de rechter-commissaris, die haar over het verlaten van de kinderen wenste te horen, had zij geen gehoor gegeven. Het bij herhaling negeren van de wensen en bevelen van de gezaghebbers leidde ertoe dat het voltallig politiepersoneel ingezet werd om ervoor te zorgen dat Aaltje Wobbles de eenzijdig gemaakte afspraak zou nakomen. De slachtoffers waren gemeenteveldwachter Aldert Meijer en rijksveldwachter Hermannus Henderikus Hoving uit Opende, chef-gemeenteveldwachter Mient van der Molen uit Grootegast en de rijksveldwachter van Sebaldeburen Jan Werkman.

Nooit eerder waren binnen de Nederlandse staat vier gezagsdragers op deze manier in één keer omgebracht door één burger. De onheilstijding, die de plaatselijke gemeenteveldwachter telefonisch probeerde over te brengen aan justitie Groningen, werd in eerste instantie dan ook niet geloofd.³ Vier dode dienders, dit sloeg het land van kleine gebaren uit het lood. Het 'slagveld te Doezum' werd spoedig bezet door zwaarbewapende gezagsdienaren en ook journalisten, fotografen en andere nieuwsgierigen trokken erheen. In hun reacties op dit drama trokken de nieuwsgaarders het clichéregister open om uiting te geven aan de verbijstering en verslagenheid om de dood van de vier plichtsgetrouwe mannen, die enkele dagen later met plechtig machtsvertoon begeleid werden naar hun laatste rustplaats. Dit werd gevolgd door een grote geldinzamelactie voor de in rouw gedompelde nabestaanden. De bijdragen hieraan beschouwden de organisatoren vooral als een steunbetuiging voor orde en gezag. De actie werd begeleid door de media, die een arsenaal aan negatief geladen bijvoeglijke naamwoorden inzetten om het afschuwelijke van de daad en de dader te benadrukken.

Het was niet allemaal afkeuring en afschuw. De verzetsdaad van Lutje Ijje Wijkstra, die vier geüniformeerde geweldenaren het onderspit deed delven, sprak ook op een andere manier tot de verbeelding: Ijje Wijkstra was de kleine David die reus Goliath veld.⁴ Deze 'cultus van de criminele held' rond Wijkstra ontstond al

direct na het nieuws van de vier gedode agenten.⁵ Verontrust vernamen de autoriteiten en de pers dat bij allerlei vechtpartijen en opstootjes in het land tussen burgers en politie ‘Lutje IJje Wijkstra’ of ‘Grootegast’ als strijdkreet werd gebruikt. IJje Wijkstra had hierin het karakter van de ‘wrekende held’, een figuur waarover historicus Eric Hobsbawm schreef dat deze niet *ondanks* de angst en de afschuw held is, maar in zekere zin juist *daardoor*: ‘Hun aantrekkingskracht is niet die van handhavers van recht, maar van mensen die bewijzen dat zelfs armen en weerlozen verschrikkelijk kunnen zijn.’⁶

IJje Wijkstra was een mediahype en werd een volkslegende, als de tragische, wrekende held in het plattelandsdrama waarin hij ten val werd gebracht door een ontaarde moeder. Hij was de kleine vrijbuiters die intellectueel boven zijn omgeving stond, de uitstekende vakman, de muzikale virtuoos en de uitmuntende scherpschutter die door een fatale, demonische vrouw in het verderf werd gestort.⁷ Die fatale vrouw kreeg uiteindelijk in de legende toch nog enige sympathie, doordat zij uit onmacht door armoede zou hebben gehandeld. Karakteristiek voor volkslegenden is dat bijkomstigheden, omgevingsfactoren of andere actoren geen rol spelen. Door die afwezigheid van derden in legenden is wel eens geopperd dat een kenmerk van legendevorming het wegschrijven van eigen schuld zou zijn: ‘Legendes bestaan er om de legendemakers af te schermen; zij kopen zich vrij door geen rol in bepaalde narratieven te spelen.’⁸ Dit werpt de interessante vraag op wie in deze zaak aan beide kanten – gezagshandhaving én uitdaging daarvan – als legendemakers identificeerbaar zijn en welke schuld dan werd weggeschreven.

Vrijwel ieder lustrum rakelde de plaatselijke pers de zaak op. De terugblikken wierpen geen nieuw licht op het drama, maar borduurden voort op de legende. De legende inspireerde tot drie romans, een speelfilm, een dichtbundel en vier theaterproducties, waarvan de meest recente in de media werd gepresenteerd als een ‘ontroerend kerstverhaal, een “Dickensiaanse familievoorstelling”’.⁹ Het

drama kreeg zelfs een plek in het plaatselijk cultureel-historisch erfgoed: de plaats delict is onderdeel geworden van een wandelroute en gemarkeerd met een informatiepaneel en een zwerfkei met daarop een op IJje Wijkstra gericht, mistig oordeel, ontleend aan Kahlil Gibrans *De Profeet*: ‘Wanneer je geest gaat zwerven met de wind, doe je, alleen en onbewaakt, anderen en dus ook jezelf kwaad.’¹⁰

Ondanks een overvloed aan krantenartikelen en mondeling overgeleverde verhalen is er maar weinig werkelijk bekend over de man, diens achtergronden en omgeving van vóór 18 januari 1929. Zelfs over wat er zich nu precies op die fatale dag heeft afgespeeld en wat daaraan voorafging, bestaat geen duidelijkheid. Het lijkt erop dat Wijkstra’s verleden door de kruitdampen van de dodelijke schoten is verhuld en vervolgens herschreven in stereotypen die nu eenmaal horen bij legenden. Zoals een scherpzinnig speurder opmerkte, is een moordenaar ‘unreal’ geworden vanaf het moment dat mensen (denken te) weten dat hij een moordenaar is.¹¹

Zo stond een streekbewoner tien maanden na de moord een journalist te woord. Na zijn relaas over de gezellige, muzikale avonden, waarop IJje Wijkstra een welkome gast was en waarbij ook de oude veldwachter Van der Molen wel eens binnenkwam om van Wijkstra’s muziek te genieten, liet de praatgrage gastheer daarop volgen: “‘t was een rare die IJje. Als ie met je stond te praten, dan kon ie zich zóó omkeeren en iemand doodslaan en vervolgens het gesprek voortzetten alsof er niets gebeurd was.”¹² De journalist, wie de tegenstrijdigheid in dit verhaal niet was ontgaan, hield de man voor dat Wijkstra vóór de moord toch nooit iemand kwaad had gedaan. De gastheer hield vol: “‘Nou ja, maar zoo was-ie, hoor. Hij kon een moord begaan, zonder dat je iets aan hem merkte.”¹³

Ook de drie pogingen tot nader onderzoek naar IJje Wijkstra en de viervoudige moord, die verder gingen dan het gebruikelijke parafaseren en citeren uit een enkele vergeelde krant, slaagden er onvoldoende in zich los te maken van de legende. Zo verscheen

veertig jaar na dato *Moord in viervoud*. Een ware geschiedenis uit het jaar 1929 over Eije Wijkstra te Grootegast van de gepensioneerde politieagent Rinze Visser uit Leeuwarden.¹⁴ Dit was een uitwerking van een dertiendelig feuilleton, dat tien jaar daarvoor was verschenen in een plaatselijke krant.¹⁵ In Vissers woorden was zijn werk een weergave van de nuchtere feiten, gebaseerd op zijn eigen herinnering, kranten uit die tijd en een kort levensverhaal dat Ijje Wijkstra in opdracht van de reclassering had geschreven.¹⁶ Feitelijk geeft Visser echter een emotioneel gekleurd relaas. De beloofde feitelijke weergave blijkt een roman met vele onjuistheden en verzonnen dialogen, waarin Ijje Wijkstra geportretteerd wordt als politiehathende vrijbuiters, die leed aan zenuwziekte en waanvoorstellingen, veroorzaakt door drankmisbruik, het roken van goedkope sigaretten, het lezen van ‘te zware lectuur’ en te weinig nachtrust. Deze man kwam ten val door een vrouw, die als een ‘boze genius’ in zijn leven verscheen.¹⁷ In deze laatste voorstelling volgde de oud-agent overigens Wijkstra’s eigen opvattingen, zoals die spreken uit het levensverhaal dat als bijlage in het boekje werd opgenomen.¹⁸

Een jaar nadat een vierde druk van *Moord in viervoud* het licht zag, verscheen *De strafzaak tegen Ijje Wijkstra*, geschreven door de president van de Groningse rechtbank Gerrit Overdiep. Het was de neerslag van jarenlang onderzoek en Overdiep meende, abusievelijk zoals later bleek, tot publicatie te kunnen overgaan omdat alle naaste betrokkenen waren overleden.¹⁹ Overdiep vond het beeldende verhaal van Rinze Visser maar kolder en wilde met *De strafzaak tegen Ijje Wijkstra* een feitelijke weergave van de gebeurtenissen bieden.²⁰ De rechter streefde naar ‘een beschrijving met begrip van alle omstandigheden’.²¹ Om dit te bereiken schakelde hij een knipseldienst in en onderzocht hij het procesdossier, een deel van het dossier van Wijkstra’s advocaat en aantekeningen van een van de rechters in deze strafzaak.²² Ook had Overdiep de beschikking gekregen over een lijvig egodocument dat Ijje Wijkstra tijdens zijn gevangenschap had geschreven.²³

In Overdieps boekwerkje, dat vrijwel geen annotatie bevat, is echter weinig terug te vinden van dit materiaal.²⁴ De rechter leunt voor de voorgeschiedenis en het misdrijf sterk op het reclaseringsrapport en een enkel stuk uit het procesdossier.²⁵ Hij lijkt blind te varen op de gegevens uit die stukken, met als gevolg dat *De Strafzaak* feitelijke onjuistheden bevat.²⁶ Ronduit een manco is dat Overdiep het juridisch bronnenmateriaal, dat wel tot zijn beschikking stond, niet gebruikt heeft voor een analyse van Wijkstra's berechting. Criminoloog Jacobus van Weringh sprak in een recensie dan ook terecht van een misleidende titel.²⁷

De zaak leverde ook de titel en het eerste hoofdstuk aan Jan Postma's *Bloedbad in Lucaswolde. Opzienbarende misdaden in Nederland* uit 1999.²⁸ Oud-rechercheur en misdaadauteur Postma doet hierin eerst verslag van de regenachtige novemberdag waarop hij in het archief in Leeuwarden het strafdossier van Wijkstra doornam, dat zich liet lezen als een 'bloedstollende thriller'.²⁹ Van dit dossier maakte Postma in zijn verdere verhaal echter weinig gebruik en net zoals collega-agent Visser dat dertig jaar eerder had gedaan, maakt ook hij hiervan een geromantiseerd relaas met foutieve aannames. Volgens Postma was de justitiële procedure tegen Aaltje erop gericht haar uit de ouderlijke macht te ontzetten en bedacht veldwachter Van der Molen tijdens het fietsen zelfstandig het plan om met drie collega's Aaltje te gaan halen, nadat hij hun komst op vrijdagmorgen had aangekondigd bij Aaltje en IJje.³⁰ Deze lezing vindt geen onderbouwing in het strafdossier of enig ander stuk. Het is wel de lezing die in 2007 werd overgenomen in *De geschiedenis van de Nederlandse politie. Verdeeldheid en eenheid in het rijkspolitieapparaat* van historicus Jos Smeets, die daardoor de in zijn werk besproken reacties van politieorganen op de moord in een foutieve context plaatst.³¹

Kortom, het 'Drama van Doezum' toont ons nog immer de tragische held en geeft weinig tot geen aandacht aan de coulissen; de context is grotendeels afwezig. Gedrag en handelen worden aangestuurd of beïnvloed door hetgeen zich in en achter de

coulissen afspeelt. Zowel dader als slachtoffer beweegt zich in die omgeving, die voor een deel ook hun handelen bepaalt. Socioloog Mark Cooney betoogt dat in dreigende gewelddadige conflicten het juist die omgeving is, die als derde partij – eenieder die weet heeft van een conflict – vaak een doorslaggevende rol in het verloop van het conflict heeft.³² In de legende van IJje Wijkstra en de viervoudige moord te Grootegast ontbreekt de context grotendeels en wordt van de rol van derden vrijwel niet gesproken.

Dit onderzoek was er dan ook op gericht om de persoon IJje Wijkstra beter in beeld te krijgen door hem te plaatsen in zijn leefwereld en ook de rol van die omgeving, als derde partij in het drama, in kaart te brengen. Wie was die man die vier agenten het leven benam, wat waren zijn achtergronden, in wat voor omgeving leefde hij en welke plaats nam hij hierin in? Was hij werkelijk dat buitenbeentje dat de legende ons presenteert? Ter beantwoording hiervan heb ik Wijkstra's sociale omgeving en de verschillende groepsstructuren waaraan hij deelnam – gezin, familie, burens, collega's en vrienden – in beeld gebracht en vervolgens de groepen waartoe die derden behoorden.³³ Wat was Wijkstra's positie, zowel economisch gezien als politiek en levensbeschouwelijk, en hoe verhield die zich tot zijn omgeving?

Omdat dit drama een fataal conflict was met het gezag ligt het accent in dit onderzoek op de verhouding tussen de streekcultuur en het overheidsgezag, om uiteindelijk ook de vraag te kunnen beantwoorden hoe en onder welke omstandigheden de hoofdpersonen verzeild raakten in het fatale conflict en welke rol de omgeving daarin heeft gehad. Daartoe heb ik eveneens gekeken naar het gezag in die omgeving in en rond het zuidelijk Westerkwartier en de betrokken personen; wie waren de gezagsdragers waarmee de omgeving in botsing kwam? De hoofdvraag is dan wat deze context kan vertellen over het drama van Doezum en de rol van derden hierin.

De impact van de viervoudige moord was enorm. Het gezag – politie, justitie en rechterlijke macht – moest reageren om de

geschokte rechtsorde, de breuk in de goede verhoudingen, te herstellen. Ook de verdediging en de buitenwacht zochten naar verklaringen en IJje Wijkstra zelf diende in het reine te komen met het gebeurde. Op welke wijze gaven de verschillende direct betrokken partijen – politie, magistratuur, verdediging, Wijkstra zelf – hieraan vorm en welke verklaringen werden gevonden? Welke conclusies kunnen hieraan worden verbonden? Wat zeggen de omgang met dit drama en de gevonden verklaringen over de betrokken partijen?

Ter beantwoording van al deze vragen heb ik naast de stukken die direct betrekking hebben op deze zaak, zoals het strafdossier, penitentiaire stukken en de Verzameling G.S. Overdiep, de archieven van diverse gerechtelijke instanties doorgenomen, alsmede het archief van de commissaris van de Koningin. Ook heb ik geput uit de archieven van de burgerlijke stand, het bevolkingsregister, het Kadaster, het burgerlijk armenbestuur, kerken en psychiatrische inrichtingen. Eveneens heb ik bezoeken gebracht aan diverse musea en instellingen. Websites zoals genlias.nl, ellisland.com en de onlinekrantenarchieven waren ook van nut voor mijn onderzoek.

Naast het archief van de commissaris van de Koningin, dat veel informatie bevat over de gemeenteveldwacht en andere gemeentelijke kwesties, heb ik veel gehad aan dat van het kantongerecht Zuidhorn, waaronder het zuidelijk Westerkwartier ressorteerde. Omdat dit laatste archief geen index heeft, heb ik structureel alle strafvonnissen doorgenomen van 1900 tot en met 1930.³⁴ In deze duizenden vonnissen zocht ik niet alleen naar IJje Wijkstra, maar ik lette op iedere persoon van wie ik op dat moment wist of vermoedde dat die iets met Wijkstra te maken had. Zo kwamen vrienden, familieleden, burens en vele andere streekgenoten langs met vonnissen voor bijvoorbeeld stroperij, wapenbezit, overtredingen van de leerplicht en fietsen zonder licht. Dit gaf mij niet alleen een beter beeld van IJje Wijkstra en zijn streekgenoten, maar dit diende ook tot toetsing van latere beweringen van politie, getuigen en Wijkstra zelf.

Ook heb ik interviews gehouden met nabestaanden van direct en indirect betrokkenen. Aanvankelijk structureerde ik de interviews vooraf, maar dat stuitte op veel weerstand, zodat ik ben overgegaan op open gesprekken waarvan ik tijdens en nadien notities heb gemaakt.³⁵ Niet alleen heb ik gesproken met familieleden van Wijkstra en Wobbles, maar ook met die van burens, vrienden, collega's en de lagereschoolmeester van Wijkstra. Eveneens heb ik gesproken met een aantal sleutelfiguren uit de anarchistische beweging en nazaten daarvan om een beeld te krijgen in hoeverre IJje Wijkstra, die in de pers vrij consequent geportretteerd werd als anarchist, betrokken was bij die beweging.³⁶ Verder heb ik contact gezocht met nazaten van betrokken marechaussees, rechercheurs, de reclasseringsambtenaar, officieren van justitie, rechters, bewakers en personen wier naam opdook in de tientallen brieven en andere geschriften van Wijkstra waarover ik de beschikking had.

Tevens heb ik contact gehad met nabestaanden van de vier slachtoffers. Het bleek dat de sporen van deze zaak na al die tijd nog steeds zichtbaar zijn. Binnen die families bleek betrekkelijk weinig informatie beschikbaar te zijn.³⁷ Om toch meer te weten te komen over het werk en leven van de vier slachtoffers heb ik mijn blik gericht op hun collega's. Hiervoor was allereerst nodig erachter te komen wie wanneer en waar was gestationeerd als gemeente- of rijksveldwachter om vervolgens hun nazaten op te sporen en te benaderen.

De reden voor de speurtocht was niet alleen de hoop een onbekende wereld zichtbaar te maken, maar ook het kaf van het koren te scheiden. Door de legendevorming is namelijk niet alleen een stortvloed aan sterke verhalen de wereld in gezonden, maar is ook een paradoxale behoefte tot associatie ontstaan. Wijkstra's meesterschap met het wapen is duidelijk een favoriet thema in die vele verhalen. Hoewel voor deze viervoudige moord weinig schutterstalent nodig was, werd Wijkstra niet lang na de moord al als superieur aan Willem Tell voorgesteld.³⁸ Mettertijd nam dit

scherpschutterschap toe, doordat in de verhalen de doelen kleiner werden en het geweer plaatsmaakte voor een revolver. Veel mensen beweerden later ervan getuige te zijn geweest dat IJje Wijkstra een dubbeltje van het hoofd van zijn jeugdvriend Karel Friso afschoot.³⁹ Tot zijn dood in 1963 schiep Friso er naar verluidt genoeg in mensen die bij hem bevestiging zochten voor dergelijke staaltjes, met een weifelend ‘mjaahaa’ van dienst te zijn.⁴⁰ In eigen kring bekende hij echter dat het fysiek onmogelijk was een dubbeltje als doel op een behaard hoofd te zetten en dat iemand wel gek moest zijn zich daarvoor te lenen.⁴¹

Ook mensen die IJje Wijkstra niet of amper hadden gekend deden een duit in het zakje. Zo sprak een Groningse voeger ergens in 1933 tot een gewillig gehoor van bouwvakkers over zijn avonturen met de beruchte IJje Wijkstra. Een van Wijkstra’s oude voeggezellen verleende enige autoriteit aan de verhalen door instemmend te zwijgen, dit alles tot irritatie van Wijkstra’s achterneef, die terstond zijn neef in de gevangenis schreef. IJje Wijkstra, die teleurgesteld was dat zijn oude voeggezel zich daarvoor leende, herinnerde zich die grootsprekende voeger maar één keer kort te hebben gesproken.⁴² De behoefte aan associatie bleef niet beperkt tot Wijkstra’s streekgenoten, maar bestond ook in het kamp van zijn slachtoffers. Zo speldden meerdere dienders hun kinderen en kleinkinderen op de mouw, dat ook hun was opgedragen naar Doezum af te reizen of dat zij als kistdrager hadden gediend.⁴³ Voor een deel kunnen dergelijke spannende verhalen zijn voortgekomen uit het besef dat ook zij slachtoffer hadden kunnen zijn.

In de vele gesprekken die ik heb gevoerd, bleek de legende telkens de kop op te steken. In veel gevallen kreeg ik niet helder in hoeverre een herinnering aan Wijkstra of het drama een – min of meer – eigen oorspronkelijke herinnering was of een door boeken, knipsels en film bijgesteld verhaal. Veelal hoorde ik hetzelfde verhaal als waarmee ik ook ben opgegroeid, dat ik in eerste instantie reeds had getoetst. In die gelijkkluidende verhalen klonken toch kleine verschillen door. Mijn strategie is dan ook geweest om in

alle gesprekken het afwijkende te zoeken en dat vervolgens nader te onderzoeken. Dit afwijkende had dan meest betrekking op een verwijzing naar een voorval of een persoon. Vaak na veel speurwerk bleek er niet zelden sprake te zijn geweest van persoonsverwisseling, verdichting of versmelting van verhalen. Zo is Lutje Ijje Wijkstra eens verward met de beruchte Opendenaar Lange Haije met de aap, zou Wijkstra als ss'er aan het Oostfront zijn gestorven en is rijksveldwachter Jan Werkman door een woedende menigte uit zijn voorlaatste standplaats gejaagd.⁴⁴ Ook aan het gebruik van Wijkstra's egodocumenten, waaronder zijn brieven vanuit de gevangenis en zijn tweedelig autobiografische werk, ging zo veel mogelijk verificatie van personen en situaties vooraf.

Die egodocumenten zijn een verhaal apart. In het kader van zijn berechting heeft Wijkstra een aantal stukken geschreven, waarvan overigens niet alles meer in het strafdossier zit. Daarnaast heeft hij gedurende zijn detentie – voor zover bekend is van voordien niets bewaard gebleven – brieven maar ook andere geschriften geschreven. De zoektocht daarnaar was bijzonder. Nadat ik een beeld had gekregen van Wijkstra's familie- en kennissenkring heb ik meerdere families benaderd met de vraag of er documenten bewaard zijn gebleven. In de meeste gevallen kwam een positieve, inhoudelijke reactie pas nadat men zich had vergewist wie ik was – eigenlijk uit welke hoek en welke familie ik kwam – en wat de bedoeling van mijn onderzoek was. Zomaar een journalist, zoveel was duidelijk, kwam er bij hen niet in, maar als betrokken streekgenoot kon ik stap voor stap vertrouwen winnen en zo uiteindelijk alle beschikbare materiaal verzamelen. Uit al die gesprekken en het materiaal dat daarbij bovenkwam, werd mij duidelijk dat Ijje Wijkstra veel had geschreven tijdens zijn gevangenschap, maar dat veel daarvan was zoekgeraakt, weggegooid of zelfs gestolen.⁴⁵ Zo schijnt ook Wijkstra's eerder genoemde 260 pagina's tellende autobiografie weer verdwenen te zijn. Het stuk dat onderverdeeld is in 'Lutje Wessel: een klucht en een drama' en 'De wet der tegenstelling of het dualisme als grondslag aller dingen' werd geschreven in

de periode 1938-1940 als definitieve versie van stukken waaraan Wijkstra al rond 1931 was begonnen te schrijven. Hierin schetst hij niet alleen zijn leven en omgeving maar probeert hij ook zijn idee-fixe van de antichrist uit te werken. In 1970 trof Overdiep het origineel aan bij justitie en kopieerde het.⁴⁶

De toch meer dan zeventig brieven die ik bij verschillende families heb mogen inzien, geven niet alleen een beeld van zijn leefwereld en de contacten die hij nog onderhield maar ze tonen ook, in de juiste volgorde geplaatst, de ontluisterende teloorgang van een gevangene.⁴⁷ Ik heb ze vaak na een lange speurtocht alleen ter plekke kunnen inzien en de papieren zijn nog grotendeels in particulier bezit.

De opzet van het boek is als volgt. Het eerste hoofdstuk gaat over de reacties en gebeurtenissen in de dagen na de moord. Ook wordt hierin aandacht besteed aan de rol die de vier slachtoffers kregen toebedeeld en hun levensloop. In de daaropvolgende vijf hoofdstukken komen de levensloop van IJje Wijkstra en zijn omgeving aan bod. In het zevende hoofdstuk volgen we de gevangene Wijkstra bij het (re)constructiewerk van politie en justitie als voorbereiding op de strafvervolging, die in de daaropvolgende drie hoofdstukken centraal staat. In deze vier hoofdstukken ligt de nadruk op de zoektochten naar verklaringen die de magistratuur, de verdediging en de dader ondernamen. In het laatste hoofdstuk komen Wijkstra's gevangenschap, zijn worsteling met zijn daad, en het slot van zijn leven aan bod.